

KS. KAZIMIERZ ŚWIĘS

RELIGIJNO-MORALNY PORTRET MŁODZIEŻY POLSKIEJ I JEGO PASTORALNE IMPLIKACJE*

RELIGIOUS AND MORAL PORTRAIT OF POLISH YOUTH AND ITS PASTORAL IMPLICATIONS

Abstract. The characteristics of contemporary Polish youth were carried out in the context of system transformation in Poland after 1989. The importance of institutional and cultural pluralism was pointed out. The dominant tendency, in the transformation of religiosity and morality of the young generation, is selectivity. Among many young people, individualism and ethical relativism are consolidated. Pastoral care of the youth pointed to appreciation of the pastoral care of families, development of religious groups and catechesis inspired by the idea of a catechumenate.

Key words: youth; religiousness; morality; religious socialization; pastoral care, secularization.

Troska Kościoła o młodzież miała po Soborze Watykańskim II wielorakie uzasadnienie. W dokumentach kościelnych młode pokolenie postrzegane jest jako nadzieja na przyszłość ze względu na swoją wrażliwość na Boga i na człowieka, z racji na szczególne cechy młodych: sprawiedliwość, troska o pokój, braterstwo, solidarność, szczerłość. Poważnym wyzwaniem był też stan religijności młodzieży oraz jej postawy etyczne, naznaczone niekiedy aksjologicznym zagubieniem¹. Kontynuacją tej troski było XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów obradu-

Ks. dr hab. KAZIMIERZ ŚWIĘS, prof. KUL – prezbiter diecezji tarnowskiej; pracownik w Katedrze Teologii Pastoralnej Społecznej; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: kswies@kul.lublin.pl

* Artykuł powstał w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki. Numer rejestracyjny projektu: 2016/21/B/HS1/00834.

¹ P. MAKOSA, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009, s. 31-35.

jące w październiku 2018 r. Hasło synodu „Młodzież, wiara i rozeznanie powołania” skłania do refleksji nad religijnością współczesnej młodzieży w kontekście aktualnych uwarunkowań społeczno-kulturowych. W nich przecież Kościół realizuje swoją misję, a zarazem dokonuje się religijna socjalizacja młodego pokolenia. Także dla teologii pastoralnej naszkicowanie w miarę adekwatnego do rzeczywistości obrazu religijności młodzieży jest ważnym etapem badań. W pierwszej części artykułu zostanie opisana ogólna sytuacja młodego pokolenia w kontekście zmian społecznych. W dalszej części zostaną przywołane najważniejsze dane z badań kondycji religijnej i moralnej młodzieży, a w ostatnim punkcie kilka socjotechnicznych i pastoralnych uwag.

1. MŁODE POKOLENIE W KONTEKŚCIE TRANSFORMACJI USTROJOWEJ

Przemiany społeczne w Polsce objęły swym zasięgiem sferę instytucji, struktury społecznej, gospodarki, polityki. Widoczne były też w świecie kultury, zwłaszcza w orientacjach na wartości, postawach, poglądach, religii i moralności. Pogłębiający się pluralizm sprawia, że kształtowanie osobistej biografii i tożsamości osobowej staje się sprawą indywidualnego wyboru. W religijności młodego pokolenia coraz bardziej dają znać o sobie zmiany tak na płaszczyźnie tzw. religijności ogólnonarodowej, jak i na poziomie życia codziennego. W tym ostatnim zaznacza się duża niezależność zachowań moralnych od wartości i norm religijnych. Postawy religijne młodych uwikłane są w konteksty transformacji ustrojowej. Ta zaś przedstawia się jako układ zjawisk społecznych, kulturowych, ekonomicznych i politycznych. Przebiegają one równolegle i wzajemnie na siebie oddziałują.

W zachodnim kręgu kulturowym nie tylko publicyści, ale także naukowcy wyszczególniają nowe generacje: X, Y, Z, Alfa, charakteryzujące się zbliżoną datą urodzenia oraz pewnymi wspólnymi cechami, związanymi z czasem historycznym, w którym przyszło im dojrzewać. Pokolenie Z (urodzeni w połowie lat dziewięćdziesiątych) wyrosło na kulturze digitalnej. Nie ma już jednego strumienia życiowego. Teraz życie przenosi się na portale i aplikacje. Tam młodzi wchodzi w liczne kręgi przyjaciół. Cieszą ich akcesoria wysokich technologii: tablety i TV w Internecie zamiast tradycyjnej myszki i klawiatury. Zarazem jest to pokolenie, dla którego nie liczy się już zabawa i przyjemność życia, jak w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku. To pokolenie jest gotowe angażować się i pomagać. W systemie wartości przyznają wysoką rangę rodzinie, przyjaźni, uczciwości. Nie czynią tego jednak tradycyjnie, lecz w sposób zindywidualizowany

przeżywają mozaikę wartości². W stosunku do polskiej młodzieży, socjologowie podkreślają, że wyrosła już ona w systemie demokratycznym i w Unii Europejskiej. Jest dobrze wykształcona – na pewno lepiej niż pokolenie jej rodziców, dobrze obeznana z szybko rozwijającymi się e-technologiami. Ale zauważają też problemy, młodzi piją alkohol, palą i eksperymentują z narkotykami, muszą znaleźć pracę, ale nie podejmą byle jakiej, nie spieszą się z zakładaniem rodziny³.

W diagnozowaniu sytuacji młodego pokolenia pojawia się wiele różnych teorii, często opartych na bazie empirycznej. W początkowych latach transformacji B. Fatyga zaproponowała typologię młodzieży, odwołując się do stylu życia, w którym wyróżniła dominanty ideowe (główne cele życiowe) oraz dominanty regulatywne (wartości instrumentalne). Jako pierwszą wymieniła grupę tzw. normalsów, kolejną kategorią była młodzież zwana dawniej inteligencją, trzeci układ to młodzi ludzie z zawodowych szkół i techników – dzieci drobnych przedsiębiorców jeszcze z dawnego reżimu, z przekonaniem, że wszystko da się kupić. Następni to nieudacznicy na marginesie przemian. Kolejny układ to uczestnicy subkultur. Wiele aktualności zawiera także propozycja autorki odnośnie do stylów życia młodzieży wiejskiej i miejskiej. Tu wyróżniła: a) styl tradycyjny z elementami ponowoczesności, reprezentowany głównie przez dziewczęta mieszkające na wsi; b) styl tradycyjny naznaczony jednak „kulturą ubóstwa”, reprezentowany w badaniach przez wiejskich chłopców; c) styl nowoczesny z niewielką przymieszką tradycji, reprezentowany głównie przez dziewczęta z miast; d) styl ponowoczesny oparty głównie na skomercjalizowanej młodzieżowej konsumpcji, najbardziej typowy dla chłopców z miast⁴. Nieco inne spostrzeżenie wyraża K. Szafraniec na temat najmłodszej generacji Polaków. Zauważa ona, że zręby ich orientacji moralnych kształtowały się w czasie najbardziej ofensywnej indoktrynacji ideologią sukcesu i konsumpcjonizmu zachodniego świata. Pokolenie to jest pełne wiary w siebie, ma wysokie aspiracje i rozbudowane potrzeby⁵.

² J. THEIS, *Generation Z – und was man aus den neuen Jugendstudien lernen kann. Einblick in die aktuelle Jugendforschung*, w: *Jugend in Europa. Religiosität Jugendlicher im Kontext von Behauptung, Eventkultur und Migration*, Serie: Pastoraltheologische Hefte 10(2017), hg. M. Polak, T. Kowalczyk, P. Slouk, Gniezno–Wien: Eine Veröffentlichung des Post-Netzwerks der mittel- und osteuropäischen Pastoraltheologinnen und Pastoraltheologen 2017, s. 40-41.

³ M. GRABOWSKA, *Dzisiejsza młodzież – ile ciągłości, ile zmiany?* w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 8.

⁴ B. FATYGA, *Polska młodzież w okresie przemian*, w: *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Marody, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2004, s. 304-314.

⁵ K. SZAFRANIEC, *Anomia okresu transformacji a orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna*, w: *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, red. J. Mariański, Kraków: Wydawnictwo WAM 2003, s. 458-459.

W późniejszych diagnozach ta sama autorka odnosiła do młodzieży polskiej konstatacje zachodnich socjologów. Polska młodzież stawiana była w polu napięć pomiędzy partycypacją i marginalizacją, pomiędzy apatią i zaangażowaniem. Mówiono o ucieczce od polityki i braku obywatelskiego zaangażowania⁶.

Nowe badania w środowiskach uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych dowiodły stabilności hierarchii celów i dążeń życiowych, chociaż pewne zmiany się obserwuje. Na pierwszym miejscu uczniowie postawili miłość, przyjaźń (48%), dalej udane życie (42%), ciekawą, zgodną z zainteresowaniami pracę (40%), karierę i wysoką pozycję zawodową (34%), wysoką pozycję materialną (28%), spokojne życie bez kłopotów (27%), barwne pełne rozrywek życie (17%), udane życie seksualne (11%), bycie użytecznym dla innych (12%), sukces w dziedzinie nauki lub sztuki (9%), życie zgodne z zasadami religijnymi (6%), niezależność w pracy (7%). Polityka i gospodarka wyraźnie uczniów nie interesuje. Możliwość wywierania wpływu w pierwszym przypadku wybrało 2% respondentów, w drugim 1%. Porównując te wyniki z uzyskanymi w roku 1994, czyli wśród rówieśników, ale z początku zmian ustrojowych i chaosu pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych, warto przywołać te wskaźniki, które znacząco się zmieniły. Wzrost wskazań: miłość, przyjaźń wybrało wówczas 39%, osiągnięcie sukcesu zawodowego i wysokiej pozycji 19%. Spadek wskazań: w 1994 r. ciekawą pracę wybierało 52%, udane życie 48%, spokojne życie bez kłopotów 34%, życie zgodne z zasadami religijnymi 10%⁷.

Uczniowie kończący w 2016 r. edukację ponadgimnazjalną okazują się bardziej optymistyczni, aniżeli trzy lata temu. Ogólnie młodzi lepiej oceniają swoje życiowe szanse. Aktualnie ponad dwukrotnie niższy niż w roku 2013 jest odsetek uczniów, którzy twierdzą, że bardzo obawiają się bezrobocia (spadek z 26% do 11%), znacząco ubyło także tych, którzy odczuwają w tym względzie niewielkie obawy (spadek z 37% do 28%). Z 36% do 61% przybyło natomiast respondentów, którzy sądzą, że znajdą pracę. Wzrósł także odsetek respondentów, którzy szanse dobrej pracy widzą we własnych zdolnościach (z 39% do 52%), a zmalał udział tych, którzy twierdzą, że potrzebne są układy i znajomości (z 60% do 48%)⁸. Za patriotów zdecydowanie tak uważa się 31% uczniów, raczej tak 42%. To znacząco mniej niż wśród ogółu społeczeństwa (88%). Potwierdza się więc obserwacja, że młodzi Polacy rzadziej niż starsi identyfikują się z postawą patriotyczną. Trzeba jednak podkreślić, że nawet wśród nich jest to zdecydowana

⁶ K. SZAFRANIEC, *Polska młodzież: między apatią, partycypacją a buntem*, w: *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*, red. A. Kojder, Kraków: Wydawnictwo WAM 2007, s. 215-225.

⁷ R. BOGUSZEWSKI, *Aspiracje, dążenia i plany życiowe młodzieży*, w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 67.

⁸ Tamże, s. 80-81.

większość. Dwie trzecie (66%) często lub dość często odczuwa poczucie dumy z bycia Polakiem⁹.

Teoretyczne rozważania i empiryczne studia na temat młodzieży dostarczają obrazów, które różnią się między sobą. Dowodzi to prawdziwości tezy o zróżnicowaniu współczesnych środowisk młodzieżowych. Podziały generowane są przez miejsce zamieszkania, pozycję socjoekonomiczną, charakter edukacji, stopień uczestnictwa w kulturze. Nie bez znaczenia są także biologiczne i psychologiczne uwarunkowania. Czas przejścia z dzieciństwa do dorosłości często jest związany ze zmianą (niekiedy wielokrotną) przynależności grupowej, udziałem w subkulturach. Jest to czas kształtowania tożsamości społecznej, wchodzenia w kulturę. Poszerzają się kulturowe oczekiwania wobec młodego pokolenia, które wymuszają działania w kierunku powiększania wiedzy, kompetencji, rozwoju. Z drugiej strony chęć zaakcentowania własnej odrębności prowadzi do porzucania przyjmowanych dotychczas norm, wzorów zachowań i autorytetów¹⁰. Wskazane zjawiska stanowią kontekst dla kształtowania się religii i moralności.

2. POSTAWY MŁODZIEŻY WOBEC RELIGII I KOŚCIOŁA

Socjologowie religii na Zachodzie rozpatrują religijność młodzieży w kontekście teorii sekularyzacji, indywidualizacji oraz teorii racjonalnego wyboru¹¹. W warunkach pluralistycznego społeczeństwa wiara religijna staje się coraz bardziej sprawą osobistych decyzji. Dawniej kształtowana była na zasadzie kulturowego dziedziczenia. To nowe podejście do religii jest związane bardziej z indywidualnym doświadczeniem religijnym niż nauczaniem Kościoła, bardziej z tym, co osobiste, aniżeli instytucjonalne, bardziej z religijnością prywatną niż oficjalną¹². Na religijność młodego pokolenia Polaków trzeba spojrzeć w perspektywie religijności całego społeczeństwa. Ta zaś odznacza się pewną specyfiką,

⁹ A. GŁOWACKI, *Patriotyzm, nacjonalizm i stosunek do obcych*, w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda. Warszawa CBOS 2017, s. 127-129.

¹⁰ J. KĘDZIOR, *Młodzież jako specyficzna kategoria społeczna*, w: *Współczesna młodzież pomiędzy Eros a Thanatos*, red. J. Kurzępa, A. Lisowska, A. Pierzchalska, Wrocław: Wydawnictwo Argi 2008, s. 12-13.

¹¹ G. ROSTA, *Jugend und Religion in Europa. Trends und Erklärungen aus einer religionssoziologischen Perspektive*, w: *Jugend in Europa. Religiosität Jugendlicher im Kontext von Beheimatung, Eventkultur und Migration*, Serie: Pastoraltheologische Hefte 10(2017), hg. M. Polak, T. Kowalczyk, P. Slouk, Eine Veröffentlichung des Post-Netzwerks der mittel- und osteuropäischen Pastoraltheologinnen und Pastoraltheologen, Gniezno–Wien 2017, s. 25-26.

¹² J. MARIAŃSKI, *Wiara i wierzenia Polaków – analiza socjologiczna*, w: *Religijne wymiary życia społecznego*, red. H. Mielicka-Pawłowska, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego 2013, s. 297.

dyktowaną splotem historycznych uwarunkowań. W licznych studiach wystarczająco potwierdzono hipotezę, że religijność na poziomie ogólnonarodowym zachowywała swoją ciągłość, a niekiedy nawet wzrastała. Natomiast na poziomie życia codziennego widoczne było selektywne traktowanie prawd wiary i zasad moralnych. Dla wielu ludzi wiara religijna była bardziej wartością wspólną, odświętną i zewnętrzną, aniżeli wartością osobiście przeżywaną. Po 1989 r. religijność taka została skonfrontowana z wieloma zjawiskami ponowoczesności.

Początkowe lata po zmianie nie wpłynęły rewolucyjnie na religijność polskiej młodzieży. Socjologowie religii podają tutaj kilka istotnych przyczyn. Pierwsza: Polskie zmiany społeczne 1989 r. nie naruszyły tego, co dla wiary religijnie ważne, mianowicie istniejących więzi społecznych. Nie było wielkich migracji w przeciwieństwie do czasów powojennych, gdy zmieniły się granice. Druga to sprawne działanie instytucji kościelnych, przynajmniej na poziomie parafii. Trzecia to powrót nauczania religii do szkół, co w skali masowej podtrzymywało, nawet pobudzało motywacje religijne¹³.

W badaniach nad religijnością w Polsce stosowano najczęściej wielowymiarowy model. Aby uchwycić tendencje w zmianach religijności, należy odwołać się do badań przeprowadzonych na reprezentatywnych próbach ogólnopolskich. Obok nich istnieje ogromna ilość studiów nad religijnością młodzieży w poszczególnych środowiskach. W 2016 r. CBOS zrealizował badania w środowisku uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych (1724 uczniów). Wiadomo, że stoją oni w obliczu ważnych decyzji życiowych o dalszej nauce lub pracy. W ciągu ostatnich dwóch dekad odsetek uczniów określających swoją wiarę jako głęboką pozostawał na podobnym poziomie (6% w 1996 r., 8% w 2016 r.). O 13 punktów procentowych zmalał odsetek respondentów postrzegających się jako wierzący (z 74% w 1996 r. do 61% w 2016 r.), zwiększył się natomiast udział niezdecydowanych (z 14% do 18%) oraz niewierzących (z 5% do 13%). Autor raportu zauważa, że w przekroju zmiennych niezależnych płęć coraz mniej decyduje o poziomie religijności. W roku 2013 wiarę deklarowało 67% chłopców i 75% dziewcząt. Obecnie jest to odpowiednio 68% i 71%. Typ szkoły również nie różnicuje poziomu religijności. W przeciągu czasowym, w porównaniu z badaniem roku 2013, można jednak zauważyć, że o ile deklaracje licealistów pozostają dość stabilne, o tyle poziom deklarowanej wiary wśród uczniów techników i szkół zawodowych znacznie się obniżył (odpowiednio z 77% do 71% i z 78% do 69%). Wciąż istotnym czynnikiem jest wielkość miejscowości zamieszkania.

¹³ T. SZAWIEL, *Wiara religijna polskiej młodzieży*, w: *Kościół katolicki w przededniu wejścia Polski do Unii Europejskiej*, red. P. Mazurkiewicz, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych 2003, s. 129.

Wśród mieszkańców wsi 76% deklaruowało wiarę, w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców 60%¹⁴. Według innych ogólnopolskich statystyk w populacji młodzieży w wieku 18-24 lata (młodzi dorośli) odsetek głęboko wierzących od 2005 (rok odejścia św. Jana Pawła II) pozostaje w miarę stabilny. Jednak ponad dwukrotnie wzrosła w tym czasie liczba respondentów, którzy określają się jako niewierzący (z 6% do 15%), ubyło zaś wierzących (spadek z 86% do 77%)¹⁵. Dla porównania można dodać, że w 2016 r. 8% dorosłych Polaków określiło się jako głęboko wierzący, 85% jako wierzący, 7% jako niewierzący. W tym ostatnim przypadku połączono odpowiedzi „raczej niewierzący” i „zdecydowanie niewierzący”¹⁶.

Wypada zauważyć, że globalne postawy wobec wiary są parametrem wstępnym w badaniu religijności. Chodzi tutaj o ocenę stopnia intensywności własnej wiary, o dynamikę i uzasadnienie aktualnego stanu wiary religijnej. W Polsce przypisywano dużą wagę do tego parametru, ponieważ proporcje wierzących wśród ogółu Polaków pomagały ocenić zasięg i skuteczność laicyzujących oddziaływań ze strony socjalistycznego kierownictwa państwa albo też stanowić wyraz sprzeciwu wobec propagandy ateizmu¹⁷.

Globalne postawy wobec wiary nie przesądzają o jakości samej wiary religijnej. Bycie religijnym zakłada uznanie realności istnienia pozaempirycznej rzeczywistości oraz podporządkowanie się jej w sytuacjach codziennego życia. Te dwa aspekty zawierają się w osobistych przekonaniach religijnych. Socjologiczne badania religijności młodzieży wskazują, że deklarowanym postawom wobec wiary towarzyszą jej jakościowe zróżnicowania. W ciągu ostatnich trzech lat nie zmieniły się oceny wiary w Boga. Warto jednak zauważyć, że mniej niż połowa uczniów deklaruje tylko niezachwianą i pozbawioną wątpliwości wiarę w Boga. Co czwarty badany przyznaje się, że ma niekiedy wątpliwości, natomiast co dziesiąty twierdzi, że czasami wydaje mu się, że wierzy w Boga, a czasami, że nie wierzy. Łącząc pozostałe kategorie odpowiedzi, łatwo zauważyć, że 1/5 młodzieży ponadgimnazjalnej ma kłopoty z wiarą w Boga osobowego. W stosunku do roku 2013 ich proporcja wzrosła o 5 %. W porównaniu z uczniami częściej niezachwianą wiarę w Boga deklarowali najmłodszy respondenci w roku 2015.

¹⁴ A. GŁOWACKI, *Religijność młodzieży*, w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzi 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 148-151.

¹⁵ *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS 26(2015)*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2015, s. 7.

¹⁶ *Przynależność Polaków do ruchów i wspólnot religijnych. Komunikat z badań CBOS 84(2017)*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2017, s. 1.

¹⁷ J. MARIAŃSKI, *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntety socjologicznej*, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2004, s. 152.

Tabela 1. Deklaracje wiary w Boga (dane w %)

Opinie respondentów	Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych *		Młodzi w wieku 18-24 lata w próbie ogólnopolskiej**
	2013	2016	2015
Wierzę w Boga i nie mam co do Jego istnienia wątpliwości	45	42	58
Wierzę w Boga, choć mam niekiedy wątpliwości	26	26	28
Czasami wydaje mi się, że wierzę w Boga, a czasami, że nie wierzę	10	9	5
Nie wierzę w Boga, ale wierzę w pewnego rodzaju Siłę Wyższą	7	7	6
Nie wiem, czy Bóg istnieje, i nie wierzę, że jest sposób, żeby to sprawdzić	6	9	2
Nie wierzę w Boga	6	8	2

Źródła: *CBOS. *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, Warszawa 2017, s. 144.

**CBOS. *Opinie i diagnozy*, nr 31, *Religijność i Kościół 10 lat po śmierci Jana Pawła II*, Warszawa 2015, s. 151.

Osobną kwestią jest udział w praktykach religijnych. Od połowy lat dziewięćdziesiątych obserwuje się stopniowy spadek poziomu uczestnictwa młodzieży w mszach, nabożeństwach i innego rodzaju spotkaniach religijnych. Obecnie co najmniej raz w tygodniu uczestniczy w nich 40% badanych uczniów (20 lat temu było to 62%). W praktykach religijnych nigdy nie bierze udziału 29% młodych ludzi (w 1996 r. było ich 16%), a 21% robi to kilka razy w roku (tyle samo co w 1996 r.). Spada też udział młodzieży w szkolnych lekcjach religii. Według deklaracji badanych w 2010 r. uczestniczyło w nich 93%, w 2013 89%, a w 2016 – 75%. Pod względem absencji na lekcjach religii na pierwszym miejscu lokują się uczniowie liceów ogólnokształcących¹⁸.

Znakiem religijności jest też poczucie więzi ze wspólnotą religijną. Najbliższą jest parafia, do której się aktualnie należy. W ogólnopolskich badaniach Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego (2012 r.) związek z własną parafią deklarowało 23,9% respondentów w wieku 18-24 lata, tylko w pewnym stopniu 37%, brak związku 37,7%. Duży odsetek osób młodych nie czuje się związany z parafią, do której obiektywnie przynależy. Porównanie danych z 2012 r. z wynikami badań z poprzednich lat pokazuje, że jest to zmiana znacząca. Brak poczucia związku

¹⁸ A. GŁOWACKI, *Religijność młodzieży*, s. 154-155.

z własną parafią w tej grupie respondentów w 1991 r. deklarowało 15,4%, w 1998 – 22,3%, w 2002 – 29,4%, w 2012 – 37,7%¹⁹. Potoczna obserwacja, ale też badania socjologiczne wskazują na osłabienie w młodym pokoleniu poczucia więzi z Kościołem. Z jakościowych badań A. Potockiego wynika, że wielu młodych postrzega Kościół jako konserwatywny, inni uważają, że ogranicza ludzkie myślenie i działanie, narzuca nieznośne zobowiązania. Młodzi ludzie dystansują się też od Kościoła z powodu niewłaściwego postępowania duchownych. Negatywny wpływ może mieć także środowisko rodzinne, grupy rówieśnicze i media²⁰.

3. IDENTYFIKACJE MORALNE MŁODZIEŻY

Postawy i zachowania moralne traktowane są jako jeden z wymiarów religijności. Chodzi tutaj o skutki, jakie w świeckich dziedzinach życia wywierają przekonania, doświadczenie i wiedza religijna jednostki. R. Stark i Ch. Glock, wprowadzając ten parametr, zdawali sobie sprawę, że nie można jasno określić, w jakim stopniu zachowania jednostki są częścią składową zaangażowania religijnego, a w jakim tylko z niego wynikają²¹. Postawy i zachowania moralne w świeckich obszarach życia mogą być ujmowane jako religijna moralność tylko wtedy, gdy zakorzenione są w religijnych przekonaniach, gdy pochodzą z religijnej wiary, praktyki, doświadczenia i wiedzy²².

W kontekście ponowoczesności moralność nie jest już przekazywana na zasadzie dziedziczenia. W warunkach dyferencjacji społecznej i wolności biografie życiowe konstruowane są na zasadzie wyboru. W przeszłości młode pokolenie Polaków pozostawało pod wpływem dwóch ideologii. Z jednej strony była to sterowana laicyzacja ze strony socjalistycznego państwa i jego instytucji. Z drugiej strony ewangelizacyjna działalność Kościoła. Obecnie naprzeciwko silnych procesów sekularyzacji stoi wielopłaszczyznowa działalność Kościoła katolickiego. Religia jest w dalszym ciągu jedynym systemem, który wpływa na codzienne życie

¹⁹ E. FIRLIT, *Wspólnotowy wymiar religijności*, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991-2012*, red. L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC 2013, s. 136-137.

²⁰ A. POTOCKI, *O Kościele także socjologicznie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2017, s. 542-559.

²¹ R. STARK, CH. GLOCK, *Wymiary zaangażowania religijnego*, w: *Socjologia religii. Antologia tekstów*, red. W. Piwowarski, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 1998, s. 185.

²² I. BOROWIK, T. DOKTÓR, *Pluralizm religijny i moralny w Polsce. Raport z badań*, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2001, s. 55.

Polaków, zapewnia mu łączność z przeszłością i dostarcza rytuałów, które tworzą społeczne ramy dla indywidualnych działań, tym samym nadając im sens²³.

Proces indywidualizacji dostrzegany jest w sferze życia moralnego, w religijności i w projektach życiowej drogi. Oznacza on nie tylko wyzwolenie się z dotychczasowych determinant, ale też nowe uzależnienia społeczne. Trafnie określił to Z. Bauman: „Indywidualizacja jest naszym losem [...]. Indywidualizacja zapewnia coraz większej rzeszy ludzi nie znaną wcześniej swobodę eksperymentowania, ale (*timeo Danaos et dona ferentes...*) obarcza ich także nie znanym wcześniej obowiązkiem radzenia sobie z konsekwencjami owych eksperymentów. Ziejąca przepaść między prawem do stanowienia o własnym losie a zdolnością sprawowania kontroli nad warunkami społecznymi, które umożliwiają lub przekreślają takie samostanowienie, wydaje się główną sprzecznością płynnej nowoczesności, sprzecznością, której – metodą prób i błędów, poprzez refleksję krytyczną i śmiałe eksperymentowanie – będziemy musieli się nauczyć wspólnie stawiać czoło”²⁴.

Przemiany moralności nie są wyizolowane z całości procesów transformujących polskie społeczeństwo. Nie ma jednak jakiejś jednej teorii wyjaśniającej kierunki przemian moralności. J. Mariański wyróżnił cztery scenariusze zmian wartości i norm moralnych w nowoczesnych społeczeństwach, odnosząc je do polskich realiów. Pierwszy to sekularyzacja moralności rozumiana jako odchodzenie od modelu moralności chrześcijańskiej, co niekiedy jest identyfikowane jako kryzys moralny. W Polsce łączy się ten proces z permissywnym i relatywnym moralnym, który dotyka znacznej części młodzieży. Drugi scenariusz zmian to pluralizacja i indywidualizacja moralności, powiązana często z postmodernistycznym rozpadem wartości, promocja nieograniczonej wolności i autonomii jednostki. Trzeci to transformacja wartości w moralności. Chodzi tu o rozpad dawnych wartości i tworzenie nowych, dopasowanych do społeczeństwa pluralistycznego. Czwarty to rewitalizacja wartości w duchu chrześcijańskim czy szerzej – religijnym. Ten scenariusz jest możliwy do realizacji w społeczeństwie polskim²⁵.

Weryfikacja powyższych scenariuszy może być dokonana jedynie poprzez dobrze przeprowadzone badania empiryczne. Badania moralności młodzieży w Polsce mogą poszczycić się imponującą bazą empiryczną. Nie wszystkie są jed-

²³ M. MARODY, S. MANDES, *Przemiany polskiej religijności*, w: *Wartości i normy. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, red. A. Jasińska-Kania, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2012, s. 204.

²⁴ Z. BAUMAN, *Płynna nowoczesność*, tłum. T. Kunz, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2006, s. 59.

²⁵ J. MARIAŃSKI, *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2009. Studium socjologiczne*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2011, s. 74-87.

nak porównywalne ze względu na wąskie środowiska, gdzie były prowadzone, oraz odmienne konceptualizacje metodologiczne. Poglądy i zachowania moralne młodego pokolenia można rozpatrywać w wielu zakresach. Ze względu na fakt, iż młodzież jako naczelne dążenie stawiała miłość, udane życie rodzinne wybrano tylko niektóre wskaźniki, głównie w odniesieniu do życia małżeńskiego i rodzinnego.

W badaniach moralności stawia się często pytanie o ogólne kryteria moralne, którymi kierują się ludzie w swym postępowaniu. Zmierza ono do ustalenia, czy ludzie mają świadomość istnienia niezmiennych zasad moralnych, czy też podchodzą do reguł etycznych w sposób relatywistyczny, uzależniając swe zachowanie od okoliczności. Świadectwem ogólnych orientacji moralnych jest także zakres postaw zasadniczych lub celowościowych. Pierwsze oznaczają akceptację albo też negację jakiejś reguły odniesionej do rzeczywistego albo możliwego zachowania. W przypadku tych drugich akceptacja lub negacja reguł zachowania zależy już od kalkulacji różnych możliwości zachowań oraz oceny ich skutków²⁶. W środowisku najmłodszych respondentów (18-24 lata) w reprezentatywnych badaniach ogólnopolskich 20% opowiedziało się za twierdzeniem, że należy mieć stałe zasady moralne i nigdy od nich nie odstępować, 47% przyznało, że należy mieć wyraźne zasady moralne, ale w pewnych sytuacjach można od nich odstąpić, byleby to były sytuacje wyjątkowe, 20% zgadzało się z twierdzeniem, że należy mieć pewne zasady moralne, ale nie ma nic złego w tym, gdy pod wpływem okoliczności życiowych się od nich odstępuje, 9% było zdania, że nie należy wiązać swojego postępowania określonymi z góry zasadami moralnymi, ale powinno się w zależności od sytuacji znajdować właściwe sposoby postępowania i zachowania, nie potrafiło zająć stanowiska 5% respondentów²⁷.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na to, co młodzież sądzi o źródłach uzasadniających nakazy moralne. W sondażu CBOS w 2013 r. wśród najmłodszych respondentów (18-24 lata) 10% było przekonanych, że tylko religia może uzasadnić słuszne nakazy moralne. Do religijnych uzasadnień własnych przekonań moralnych, z uwagą, że można je uzasadnić i bez niej, przyznawało się w tej grupie 37%. Brak poczucia potrzeby uzasadnienia moralności przez religię, z przekonaniem o wystarczalności własnego sumienia wyraziło 41% badanych, zaś 12% nie było zainteresowanych tą problematyką²⁸.

Należy przypuszczać, że ogólne orientacje moralne będą częściowo mieć rezonans w podejściu do konkretnych spraw. W tabeli 2 zamieszczono wyniki

²⁶ A. PODGÓRECKI, *Socjologiczna teoria prawa*, tłum. Ł.M. Kwaśniewska, R. Smogór, Warszawa: Wydawnictwo Interart-Tal 1998, s. 51-52.

²⁷ *Opinie i diagnozy*, nr 31, *Religijność i Kościół 10 lat po śmierci Jana Pawła II*, red. M. Grabowska, Warszawa: CBOS 2015, s. 155.

²⁸ Tamże, s. 159.

badania młodzieży ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych, dotyczące wybranych spraw z dziedziny etyki życia małżeńskiego i rodzinnego. Na przestrzeni ostatnich lat postawy uczniów pozostają na dość stabilnym poziomie. Wciąż dominuje wysoki poziom przyzwolenia na seks przedmałżeński, pod warunkiem, że towarzyszy mu uczucie. Zmiany, jakie zaszły w świadomości młodzieży w ciągu ostatnich trzech lat, choć niewielkie, mają jednak wspólny kierunek: zacierają w stronę większego permissywności w odniesieniu do zachowań o charakterze seksualnym. Odnotowana zmiana postaw może być zwiastunem odwrotu części młodych ludzi od tradycyjnych wartości w tej sferze życia.

Tabela 2. Postawy uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych wobec kontaktów seksualnych (dane w %)

Twierdzenia poddane ocenie	2010			2013			2016		
	Z	Nz	Tp	Z	Nz	Tp	Z	Nz	Tp
Pierwsze kontakty seksualne młodzi ludzie powinni mieć dopiero po zawarciu małżeństwa.	14	63	22	14	64	22	11	70	19
To zupełnie normalne, że kochający się ludzie utrzymują ze sobą kontakty seksualne, ślub nie jest do tego konieczny.	73	14	12	73	14	13	77	11	12
Seks nie wymaga ani miłości, ani małżeństwa, nawet przelotny związek może dostarczyć przyjemnych, pięknych przeżyć.	36	44	19	31	52	16	35	47	18
(Z – zgadzam się, Nz – nie zgadzam się, Tp – Trudno mi powiedzieć)									

Źródło: CBOS, Opinie i diagnozy, nr 38, Młodzież 2016, Warszawa 2017, s. 166.

W 2009 r. zrealizowano ogólnopolskie badanie pt. Polski Pomiar Postaw i Wartości, dotyczące kluczowych charakterystyk społeczeństwa polskiego. Zapytano też o niektóre zachowania z zakresu życia małżeńskiego i rodzinnego. Respondenci mieli je ocenić w skali: dopuszczalne, to zależy, niedopuszczalne. Najmłodszy respondenci (18-24 lata) uznali trwałe pożycie z partnerem bez żadnego ślubu jako dopuszczalne – 53,6%, stanowisko relatywizujące „to zależy” wykazało 22,1%, zaś jako niedopuszczalne zachowania takie uznało 18,8%. Ocena innych zachowań w tej grupie wiekowej kształtowała się odpowiednio: rozwody (16,0%, 39,8%, 40,3%), stosowanie środków antykoncepcyjnych (70,3%, 17,0%, 11,5%), przerywanie ciąży (7,1%, 31,3%, 58,2%), zapłodnienie

in vitro (41,2%, 26,4%, 28,5%)²⁹. Wymownym przykładem mogą być poglądy narzeczonych, przygotowujących się do sakramentalnego małżeństwa. W badaniach takiej grupy w archidiecezji lubelskiej (750 osób) w pytaniu o stopień akceptacji nauczania Kościoła w sprawach etyki małżeńskiej i rodzinnej uzyskano następujące wyniki. Nauczanie Kościoła na temat ludzkiej seksualności mniej lub bardziej aprobowano 75,8% respondentów, umiarkowany lub zdecydowany sprzeciw wyraziło 18,9%, nie potrafiło powiedzieć 3,2%. Przy konkretnych sprawach postawy wobec nauczania Kościoła przedstawiały się następująco: na temat czystości przedmałżeńskiej – 76,6%, 17,7%, 3,6%; na temat wierności małżeńskiej – 96,2%, 2,4%, 1,5%; na temat rozwodów – 89,2%, 7,2%, 3,6%; na temat stosowania środków antykoncepcyjnych – 66,6%, 29,3%, 3,9%; na temat zakazu aborcji – 84,8%, 11,8%, 3,2%; na temat zapłodnienia *in vitro* – 68,8%, 25,3%, 5,9%; na temat homoseksualizmu – 78,4%, 15,7%, 5,9%, na temat eutanazji – 79,7%, 14,7%, 5,5%. W przypadku oceny nauki Kościoła na temat ludzkiej seksualności, czystości przedmałżeńskiej, stosowania antykoncepcji najliczniej byli reprezentowani ci, którzy wybiórczo akceptowali to nauczanie³⁰.

Porównanie wskaźników deklarowanej religijności z postawami wobec konkretnych norm moralnych nasuwa wnioski, że w pokoleniu młodzieży moralność kształtuje się w dużym dystansie od deklarowanego stopnia wiary i od instytucjonalnych wymagań Kościoła. Jest to z pewnością oznaka ponowoczesności, gdzie coraz bardziej widoczny staje się niedostatek jasnych wzorców, kodeksów i zasad, które można by uznać za punkty orientacyjne.

4. UWAGI PASTORALNE

Przywołane wyżej charakterystyki postaw religijnych i moralnych młodzieży nie są wystarczające do stawiania mocnych postulatów pastoralnych, ani tym bardziej wniosków. Nie było bowiem wstępnych założeń. Niemniej jednak empiryczny materiał pozwala na pewne uwagi o charakterze pastoralnym. Celem socjalizacji religijnej młodego pokolenia jest kształtowanie dojrzałej osobowości

²⁹ S.H. ZARĘBA, *Globalny profil postaw moralnych Polaków*, w: *Rodzina. Religia. Społeczeństwo. Polacy 2009 w diagnozie socjologicznej*, red. S.H. Zaręba, Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2010, s. 122-131.

³⁰ Ł. PYDA, *Kościół w opinii narzeczonych uczestniczących w skróconej katechezie przedmałżeńskiej. Studium socjologiczno-pastoralne na podstawie badań w archidiecezji lubelskiej*, Lublin 2015, s. 305-310, mps rozprawy doktorskiej, Archiwum KUL.

religijnej, która oznacza pełnię rozwoju w wymiarze religijnym, intelektualnym, etycznym. Trzeba zwrócić uwagę na środowiska, w których wzrasta i funkcjonuje młode pokolenie. Pierwsze to środowisko rodzinne. W 2016 r. 93% uczniów kończących szkołę ponadgimnazjalną mieszkało w rodzinie. Z obydwoma (75%) lub z jednym z rodziców (18%). Ostatnie badanie pokazuje z jednej strony spadek roli grupy rówieśniczej w życiu młodych ludzi, z drugiej wzrost znaczenia rodziców jako autorytetów. Autorytetami dla uczniów są najczęściej rodzice, przede wszystkim matka (59% wskazań), nieco rzadziej ojciec (47%). W sprawie religijnego wychowania znaczący jest fakt, że w ciągu ośmiu lat o 18% zmalał odsetek uczniów, którzy przyznawali, że rodzice wymagają od nich chodzenia do kościoła (w 2008 wynosił 48%, w 2016 – 30%)³¹. Może to być oznaką malejącej troski rodziców o religijne wychowanie swoich dzieci. Jakikolwiek byłoby tego przyczyny, fakt taki nie może ująć uwagi wszystkim zaangażowanym w duszpasterstwo rodzin. Duszpasterstwo to powinno być pierwszoplanową dziedziną pastoralnej działalności parafii. Droga do realizacji tego postulatu wiedzie przez poznanie Bożego zamysłu miłości wobec małżeństwa i rodziny oraz odkrywanie wzajemnych relacji rodziny i Kościoła³². W duszpasterstwie rodzin należy akcentować potrzebę wewnątrzrodzinnego apostołatu. Szczególne zadanie mają tutaj rodzice, połączeni sakramentem małżeństwa. Istotną rolę odgrywają relacje między małżonkami, rodzicami i dziećmi. Osobisty przykład rodziców, tworzenie klimatu przyjaźni, zaufania, otwarcia na Boga, to najlepsze sposoby przygotowania młodego pokolenia do małżeństwa i założenia rodziny³³.

W obszarze duszpasterstwa rodzin należy przemyśleć, jak właściwie formować poglądy i postawy w zakresie norm dotyczących życia seksualnego. Badania socjologiczne donoszą o znacznej degradacji wartości czystości przedmałżeńskiej oraz narastającym permissywiźmie w dziedzinie zachowań seksualnych. Reakcji wymaga bardzo duże przyzwolenie na stosowanie środków antykoncepcyjnych. Takie postawy mogą się utrwalac i prowadzić do tworzenia się swoistej mentalności antykoncepcyjnej. Trzeba te zjawiska uwzględnić w procesie przygotowania do małżeństwa. Dobrą okazją mogą być też rekolekcje przeznaczone dla rodzin, których tematyka ukierunkowana byłaby na pomoc rodzinie w odkrywaniu prawdy o niej samej. W rekolekcjach tego typu powinna znaleźć się proble-

³¹ B. ROGUSKA, *Dom rodzinny, rodzice i rówieśnicy w opiniach młodego pokolenia Polaków*, w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 29.

³² J. GOLEŃ, *Pierwszoplanowa dziedzina działalności pastoralnej w parafii*, w: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 60.

³³ M. FIAŁKOWSKI, *Działalność zbawcza rodziny w środowisku lokalnym*, w: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 154, 158.

matyka związana z wartością seksualności i jej rolą w małżeństwie. Wydaje się, że w kościelnym przepowiadaniu nastąpiło jakieś wstydlive wycofanie się z tej problematyki³⁴. Być może dlatego rodzice ani nie są przygotowani, ani nie podejmują rozmów z dziećmi na te tematy. Młodzi uczniowie przyznawali, że nigdy na ten temat nie rozmawiali z matką (54%), z ojcem (62%)³⁵.

Wyniki socjologicznych badań nad religijnością i moralnością młodego pokolenia generują też wyzwania dla środowiska, jakie stanowi parafia. Parafialni duszpasterze powinni stwarzać młodym ludziom możliwość uczestniczenia w różnego rodzaju grupach religijnych. Środowisko małych grup może być pomocne w kształtowaniu dojrzałej osobistej religijności, kształtowaniu świadomej wiary oraz budzeniu apostołskiego zapału. Skutecznym narzędziem formacji religijnej i apostołskiej jest także wolontariat. W odniesieniu do dzieci i młodzieży może on się realizować w szkolnych kołach Caritas, które są środowiskiem edukacji nie tylko religijnej, ale też społecznej, obywatelskiej, patriotycznej, kulturowej³⁶.

Deklaracje postaw młodzieży wobec prawd (dogmatów) wiary ujawniają wiele niekonsekwencji. Nastawienie młodych ludzi do dogmatów wiary odbiega od oficjalnej wykładni katolicyzmu. Wzrasta nawet – jak wskazano – odsetek tych, którzy mają kłopoty z wiarą w Boga osobowego. Fakt ten jawi się jako wyzwanie dla katechezy. Chodzi zwłaszcza o taki przekaz depozytu wiary, aby jawił się młodym ludziom jako coś, co ma dla nich egzystencjalne znaczenie. Propozycją, która w znacznej mierze mogłaby sprostać tym wyzwaniom, jest przyjęcie idei katechumenatu jako inspiracji dla współczesnej katechezy młodzieży. Zakłada ona następujące etapy: a) preewangelizacja i doprowadzenie do otwarcia na Dobrą Nowinę głoszoną w Kościele katolickim, b) głoszenie kerygmatu chrześcijańskiego mające na celu wzbudzenie wiary, c) katecheza systematyczna, przekazująca w sposób pogłębiony i integralny orędzie chrześcijańskie, c) katecheza mistagogiczna³⁷. Dla formacji religijnej młodych ludzi ważne znaczenie mają nie tylko uwarunkowania kulturowo-społeczne i środowiskowe, ale też rytm biologicznego rozwoju. Warto byłoby zatem przemyśleć propozycje związania poszczególnych etapów religijnej socjalizacji, szczególnie przygotowania do

³⁴ S. DYK, *Rekolekcje rodzin w parafii*, w: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 91.

³⁵ B. ROGUSKA, *Dom rodzinny, rodzice i rówieśnicy w opiniach młodego pokolenia Polaków*, s. 27.

³⁶ W. PRZYGODA, *Apostołski wymiar wolontariatu młodzieży na przykładzie Szkolnych Kół Caritas*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 9(2014), nr 2, s. 242-245.

³⁷ P. MAKOSA, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, s. 401. Propozycja ta dotyczy młodzieży gimnazjalnej, ale może być z powodzeniem rozszerzona na inne kategorie uczniów czy studentów.

sakramentów świętych, z tzw. rytami przejścia. Wiązą się one z naturalnym rytmem życia ludzkiego, zachowują trwałość niezależnie od środowiska. Rytuły są nieodłączną częścią świata młodych, są związane z procesem dorastania i wchodzenia w kolejne etapy życia³⁸. Wreszcie, na koniec, trzeba pamiętać, że dzisiejsze pokolenie młodzieży jest pokoleniem mediów społecznościowych. Stąd też ta forma komunikacji musi być uwzględniana w dzisiejszych wysiłkach ewangelizacyjnych.

*

Socjologowie religii wielokrotnie podkreślają, że młode pokolenie Polaków znajduje się w polu napięcia pomiędzy sekularyzacją i ewangelizacją. Z jednej strony są silne procesy sekularyzacyjne, z drugiej oddziaływania Kościoła katolickiego i innych wyznań chrześcijańskich oraz nowych ruchów religijnych na świadomość religijną młodych³⁹. Przywołane w powyższych analizach wybrane wskaźniki religijności i moralności wydają się potwierdzać tę tezę. W religijności młodego pokolenia Polaków bardziej zaznacza się tendencja do selektywnego traktowania spraw wiary i religijnej moralności, aniżeli tworzenie prywatnych, zupełnie pozakościelnych form religijności. Jednak w ostatnich latach nabiera ona charakteru bardziej zindywidualizowanego, chociaż nie jest to jeszcze zdecydowana emigracja z Kościoła, ani separatystyczne zachowania wobec katolickiej wiary. Badacze religijności młodzieży oceniają, że jest to raczej „katolicyzm okrojony, segmentacyjny i okazjonalny”⁴⁰. Przejawy sekularyzacji w niektórych grupach młodzieży to bardziej dystansowanie się od Kościoła instytucjonalnego niż porzucenie wiary w Boga. Świadczą o tym uzasadnienia młodzieży na temat swego stanowiska wobec Kościoła. Tendencją dominującą jest nadal selektywne podejście, obserwowane najbardziej w postawach wobec norm katolickiej etyki małżeńskiej i rodzinnej. Socjologia nie wartościuje żadnych wyników swych badań nad religijnością. To może uczynić teologia pastoralna, która wykorzystuje dane o rzeczywistości społecznej na określonym etapie swych analiz. Niezależnie od wyników badań socjologicznych Kościoł w Polsce będzie prowadził ewan-

³⁸ D. KURZYDŁO, *Sakrament bierzmowania jako rytuały przejścia*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 9(2014), nr 2, s. 150-159.

³⁹ J. MARIĄŃSKI, *Horyzonty religijności w Polsce – perspektywa socjologiczno-religijna*, „Keryks” 12 (2011), s. 24.

⁴⁰ S.H. ZARĘBA, *W kierunku jakiej religijności. Studia na katolicyzm polskiej młodzieży*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2008, s. 505.

gelizacyjną misję, ze środowiskami młodzieży włącznie. Młodzież we wspólnocie Kościoła ma szczególne miejsce, ponieważ w przyszłości to ona będzie formowała religijne i moralne życie społeczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

- BAUMAN Zygmunt, *Płynna nowoczesność*, tłum. T. Kunz, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2006.
- BOGUSZEWSKI Rafał, *Aspiracje, dążenia i plany życiowe młodzieży*, w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017.
- BOROWIK Irena, *Doktor Tadeusz, Pluralizm religijny i moralny w Polsce. Raport z badań*, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2001.
- DYK Stanisław, *Rekolekcje rodzin w parafii*. W: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 77-96.
- FATYGA Barbara, *Polska młodzież w okresie przemian*, w: *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, red. M. Marody, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2004, s. 303-326.
- FIAŁKOWSKI Marek, *Działalność zbawcza rodziny w środowisku lokalnym*, w: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*. Red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 153-167.
- FIRLIT Elżbieta, *Wspólnotowy wymiar religijności*, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991-2012*, red. L. Adamczuk, L. Firlit, W. Zdaniewicz, Warszawa: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC 2013, s. 125-160.
- GŁOWACKI Antoni, *Patriotyzm, nacjonalizm i stosunek do obcych*, w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 127-142.
- GŁOWACKI Antoni, *Religijność młodzieży*, w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 143-164.
- GOLEŃ Jacek, *Pierwszoplanowa dziedzina działalności pastoralnej w parafii*, w: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 49-60.
- GRABOWSKA Mirosława, *Dzisiejsza młodzież – ile ciągłości, ile zmiany?* w: *Opinie i diagnozy*, nr 38, *Młodzież 2016*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 7-16.
- KĘDZIOR Jolanta, *Młodzież jako specyficzna kategoria społeczna*, w: *Współczesna młodzież pomiędzy Eros a Thanatos*, red. J. Kurzępa, A. Lisowska, A. Pierchalska, Wrocław: Wydawnictwo Argi 2008, s. 9-18.
- KURZYDŁO Dariusz, *Sakrament bierzmowania jako rytuały przejścia*, „*Warszawskie Studia Teologiczne*” 9(2014), nr 2, s. 141-160.
- MARIAŃSKI Janusz, *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2009. Studium socjologiczne*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2011, s. 74-87.
- MARIAŃSKI Janusz, *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej*, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2004.
- MARIAŃSKI Janusz, *Wiara i wierzenia Polaków – analiza socjologiczna*, w: *Religijne wymiary życia społecznego*, red. H. Mielicka-Pawłowska, Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach 2013, s. 296-315.
- MARIAŃSKI Janusz, *Horyzonty religijności w Polsce – perspektywa socjologiczno-religijna*. „*Keryks*” 12(2011), s. 24-79.

- MARODY Mirosława, MANDES Sławomir, Przemiany polskiej religijności, w: Wartości i normy. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie, red. A. Jasińska-Kania, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2012, s. 191-206.
- MAKOSA Paweł, Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- PODGÓRECKI Adam, Socjologiczna teoria prawa, tłum. Ł.M. Kwaśniewska, R. Smogór, Warszawa: Wydawnictwo Interart-Tal 1998.
- POTOCKI Andrzej, O Kościele także socjologicznie, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2017.
- PRZYGODA Wiesław, Apostolski wymiar wolontariatu młodzieży na przykładzie Szkolnych Kół Caritas, „Warszawskie Studia Teologiczne” 9(2014), nr 2, s. 229-250.
- Przynależność Polaków do ruchów i wspólnot religijnych. Komunikat z badań CBOS 84(2017), oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2017.
- PYDA Łukasz, Kościół w opinii narzeczonych uczestniczących w skróconej katechezie przedmałżeńskiej. Studium socjologiczno-pastoralne na podstawie badań w archidiecezji lubelskiej, Lublin 2015, mps rozprawy doktorskiej, Archiwum KUL.
- Opinie i diagnozy, nr 31, Religijność i Kościół 10 lat po śmierci Jana Pawła II, red. M. Grabowska, Warszawa: CBOS 2015.
- ROGUSKA Beata, Dom rodzinny, rodzice i rówieśnicy w opiniach młodego pokolenia Polaków, w: Opinie i diagnozy, nr 38, Młodzież 2016, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa: CBOS 2017, s. 19-30.
- ROSTA Gergely, Jugend und Religion in Europa. Trends und Erklärungen aus einer religionssoziologischen Perspektive, w: Jugend in Europa. Religiosität Jugendlicher im Kontext von Beheimatung, Eventkultur und Migration, Serie: Pastoraltheologische Hefte 10(2017), hg. M. Polak, T. Kowalczyk, P. Slouk, Eine Veröffentlichung des Post-Netzwerks der mittel- und osteuropäischen Pastoraltheologinnen und Pastoraltheologen, Gniezno–Wien 2017, s. 23-38.
- STARK Rodney, GLOCK Charles, Wymiary zaangażowania religijnego, w: Socjologia religii. Antologia tekstów, red. W. Piwowarski, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 1998, s. 182-187.
- SZAFRANIEC Krystyna, Anomia okresu transformacji a orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna, w: Kondycja moralna polskiego społeczeństwa, red. J. Mariański, Kraków: Wydawnictwo WAM 2002, s. 453-480.
- SZAFRANIEC Krystyna, Polska młodzież między apatią, partycypacją a buntem, w: Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne, red. A. Kojder, Kraków: Wydawnictwo WAM 2007, s. 207-235.
- SZAWIEL Tadeusz, Wiara religijna polskiej młodzieży (1992-2002), w: Kościół katolicki w przededniu wejścia Polski do Unii Europejskiej, red. P. Mazurkiewicz, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych 2003, s. 119-149.
- THEIS Joachim, Generation Z - und was man aus den neuen Jugendstudien lernen kann. Einblick in die aktuelle Jugendforschung, w: Jugend in Europa. Religiosität Jugendlicher im Kontext von Beheimatung, Eventkultur und Migration, Serie: Pastoraltheologische Hefte 10(2017), hg. M. Polak, T. Kowalczyk, P. Slouk, Eine Veröffentlichung des Post-Netzwerks der mittel- und osteuropäischen Pastoraltheologinnen und Pastoraltheologen, Gniezno–Wien 2017, 39-56.
- ZARĘBA Sławomir, Globalny profil postaw moralnych Polaków, w: Rodzina. Religia. Społeczeństwo. Polacy 2009 w diagnozie socjologicznej, red. S.H. Zaręba, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2010, s. 122 -131.
- ZARĘBA Sławomir, W kierunku jakiej religijności. Studia nad katolicyzmem polskiej młodzieży, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2008.
- Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS 26(2015), oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2015.

RELIGIJO-MORALNY PORTRET MŁODZIEŻY POLSKIEJ
I JEGO PASTORALNE IMPLIKACJE

Streszczenie

Charakterystyka współczesnej młodzieży polskiej została przeprowadzona w kontekście transformacji systemowej w Polsce po roku 1989. Wskazano na znaczenie instytucjonalnego i kulturowego pluralizmu. W przemianach religijności i moralności młodego pokolenia dominującą tendencją jest selektywność. W świadomości wielu młodych utrwała się indywidualizm i relatywizm etyczny. W pastoralnej opiece nad młodzieżą wskazano na dowartościowanie duszpasterstwa rodzin, rozwijanie grup religijnych oraz podjęcie katechezy inspirowanej ideą katechumenatu.

Słowa kluczowe: młodzież; religijność; moralność; socjalizacja religijna; duszpasterstwo; sekularyzacja.